

МОНІТОРИНГ ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ЩОДО ОБ'ЄКТА СКЛАДУ «ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ» /СТАТТЯ 437 КК УКРАЇНИ/

КАНЦІР Володимир - доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного та кримінального права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», професор

ORCID ID: 0000-0002-3689-4697

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2025.1.12>

Дослідження кримінальної відповідальності за вчинення будь-якого кримінального правопорушення буде неповним, якщо не розглядати питання складу «злочину агресії», діяння, яке полягає в плануванні, підготовці або розв'язуванні агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участі у змові, що спрямована на вчинення таких дій; веденні агресивної війни або агресивних воєнних дій.

У статті зроблено спробу моніторингу окремих питань, які стосуються ознак складу «злочину агресії».

Обстеження об'єкта складу кримінального правопорушення та виявлення його сутності має виняткове значення. У кримінально-правовій доктрині наукова полеміка з приводу цього питання не втрачає актуальності. Існує чимало наукових концепцій розуміння об'єкта складу кримінального правопорушення.

Ключові слова: «злочин агресії», планування, підготовка, розв'язування агресивної війни, воєнного конфлікту, ведення агресивної війни, агресивні воєнні дії, об'єкт кримінального правопорушення.

Постановка проблеми

Починаючи від 2014 року, збройної агресії РФ проти України, підвищений рівень суспільної небезпеки злочинів, які полягають у плануванні, підготовці або розв'язуванні агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участі у змові, що спрямована на вчинення таких дій; веденні агресивної війни або агресивних воєнних дій.

Враховуючи реалії сьогодення, назріла необхідність активної розробки ефективних кримінально-правових засобів протидії проявам агресії. До 2022 року, норми про планування, підготовку або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій, у судовій правозастосовній діяльності фактично не застосовувалися.

Згідно зі статистичним кейсом, отриманим із Єдиного реєстру досудових розслідувань (станом на незакінчений звітний період 2024 року), щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, обліковано кримінальних правопорушень у звітному період 13 494, особам вручено повідомлення про підозру – 476 справ, за якими провадження направлені до суду (п. п. 2,3 ст. 283 КПК України), зокрема: «Пропаганда війни» ст. 436 КК України (усього 16, з них – 7), «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників», ст. 436-2 КК України (усього 632, з них направлені до суду – 226), «Злочин агресії», ст. 437 КК України (усього 20, з них направлені до суду – 0); «Воєнні злочини», ст. 438 КК України (усього 12 621, з них направлені до суду – 24); «Геноцид», ст. 442 КК України (усього 1, не направлено до суду) [1].

Дослідження кримінальної відповідальності за вчинення будь-якого кримінального правопорушення буде неповним, якщо не розглядати питання складу «злочинів агресії», діянь, які полягають у плануванні, під-

готовці або розв'язуванні агресивної війни чи воєнного конфлікту, веденні агресивної війни або агресивних воєнних дій.

Стан дослідження

Наукові обстеження стосовно з'ясування поняття агресії, видів збройного конфлікту, причин та способів їх розв'язання, питань відповідальності держави за акти агресії та міжнародних підходів – презентовані працями таких науковців, зокрема, як: Н. Акімов, О. Базов, М. Баймуратов, О. Березніков, І. Бойко, С. Бескорований, О. Броневицька, К. Важна, В. Гапончук, С. Денисов, В. Дяченко, О. Задніпровська, І. Касинюк, Н. Кончук, К. Кардаш, У. Коруц, Е. Кузьмін, О. Ладиненко, І. Лоссовський, А. Майснер, Г. Маляр, С. Мохончук, Л. Мошняга, А. Нікітін, О. Олішевський, Н. Орловська, В. Ортинський, Я. Пилипенко, П. Пекар, О. Полторак, В. Поповичук, В. Радецький, В. Робак, Ю. Резнік, М. Рубашенко, В. Ржевська, С. Сірий, С. Стасюк, М. Стиранка, Л. Скрекля, Н. Філіпінська, Н. Фурсіна, Я. Турчин, М. Цюрупа, П. Шумський, К. Юртаєва, Г. Яремко та інші.

Також у 2023 році Христина Олійник успішно захистила дисертацію в Національному університеті «Львівська політехніка» – «Кримінальна відповідальність за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни» /під науковим керівництвом проф. В. Канціра/, згодом «побачила світ» монографія. У дослідженні, в умовах особливого правового режиму – воєнного стану, очевидного загострення загроз суверенітету, територіальній цілісності та політичній незалежності держави, здійснено переоцінку кримінально-правової охорони таких правовідносин [2].

Метою статті є спроба моніторингу окремих питань ознак складу «злочину агресії», усіх тих діянь, які полягають у плануванні, підготовці або розв'язуванні агресивної війни чи воєнного конфлікту, веденні агресивної війни або агресивних воєнних дій.

Виклад основного матеріалу дослідження

Дослідження об'єкта складу кримінального правопорушення та виявлення його

сутності має виняткове значення. У кримінально-правовій доктрині наукова полеміка з приводу цього питання не втрачає актуальності. Існує чимало концепцій об'єкта складу кримінального правопорушення.

Правильне встановлення ознак складу кримінального правопорушення має і теоретичне, і практичне значення, оскільки сприяє розкриттю соціальної сутності та юридичної природи злочину, з'ясуванню його характеру та ступеня суспільної небезпеки, правильній кваліфікації суспільно небезпечного діяння, а відтак його відокремленню від суміжних посягань.

Найбільш прийнятною та логічно обґрунтованою видається концепція тих науковців, які визнають об'єктом складу кримінального правопорушення суспільні відносини, таке сприйняття відповідає теоретичним основам законотворення й практичним потребам правозастосування [2].

У юридичній літературі об'єкти кримінально-правової охорони загально прийнято класифікувати «за вертикаллю», згідно з якою розрізняють три рівні: загальний, родовий і безпосередній. Загальний об'єкт є єдиним для всіх кримінальних правопорушень (зокрема, і злочинів, що передбачені ст. 436, 436¹ 436² 437, 438 КК України). Він охоплює найбільш важливі суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом. Також у теорії кримінального права переважаючою є думка, що родовий об'єкт кримінального правопорушення ґрунтується на аналізі назви розділу Особливої частини КК України, яка містить статтю, що передбачає відповідальність за її виконання. Діяння, які містяться в одному розділі кримінального закону, посягають на один і той самий родовий об'єкт.

Особливістю кримінальних правопорушень, закріплених у вже згаданому розділі КК України, є те, що вони посягають на міждержавні відносини та мають конвенційний характер. На цьому, зокрема, наголошують проф. О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк, зазначаючи, що ці кримінальні правопорушення безпосередньо пов'язані зі сучасним міжнародним кримінальним правом як галуззю міжнародного публічного права, а тому при їх кваліфікації, з'ясовуючи зміст відповідних

статей, необхідно звертатися до відповідних міжнародних актів [3].

У теорії кримінального права немає однотипного підходу щодо визначення родового об'єкта складів злочинів, передбачених згаданими статтями КК України. З цього приводу можна виокремити три підходи. Так, представники першого вважають, що кримінальні правопорушення, які передбачені Розділом XX Особливої частини КК України, взагалі позбавлені спільного родового об'єкта. Зокрема, такими об'єктами вважають: 1) мир; 2) безпеку людства; 3) міжнародний правопорядок. А тому щодо кримінальних правопорушень, сутність яких визначається пропагандою, плануванням, підготовкою, розв'язуванням та веденням агресивної війни родовим об'єктом визнають мир [4].

Представники другого підходу переконані, що родовим об'єктом цих злочинів належить визнавати мир та безпеку людства [5].

Представники третього підходу родовим об'єктом вбачають міжнародний правопорядок [6].

Кожна з наведених позицій належно обґрунтована у кримінально-правовій літературі, а відтак варта уваги. Водночас, для визначення родового об'єкта складів цих злочинів необхідно з'ясувати зміст таких юридичних конструкцій, як «мир», «безпека людства» та «міжнародний правопорядок». Так, поняття «мир» трактується як відсутність ворожості, війни і збройних конфліктів, а безпека людства – як стан, за якого відсутня загроза війни, діянь, ймовірним наслідком виступатиме масове знищення людей та умов існування населення земної кулі [7].

Що стосується поняття міжнародного правопорядку, то під ним розуміють певну модель міжнародного функціонування співтовариства держав, головна мета якої – стабільне, продуктивне і безконфліктне їх існування за допомогою правових інструментів [8].

Отже, міжнародний правопорядок – це весь конгломерат суспільних відносин, які виникають у ході міжнародного співробітництва та охороняються правовими приписами [2].

Поділяючи позицію авторки, вважаємо, що визначення родового об'єкта складів злочинів, які полягають у плануванні, підготов-

ці або розв'язуванні агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участі у змові, що спрямована на вчинення таких дій, веденні агресивної війни або агресивних воєнних дій, як суспільних відносин, які забезпечують мир, безпеку людства і міжнародний правопорядок, є надмірно широким та не відповідає положенням міжнародно-правових актів та національного законодавства. Так, у Статуті Міжнародного воєнного трибуналу від 8 серпня 1945 р., систематизовано злочини, які підлягають юрисдикції Трибуналу, а саме: злочини проти миру, військові злочини та злочини проти людяності. Зокрема, до злочинів проти миру відносять планування, підготовку, розв'язання чи ведення агресивної війни або війни, яка порушує міжнародні договори [9].

Видається за необхідне підтримати науковий підхід щодо визнання родовим об'єктом аналізованих посягань охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що забезпечують мир та безпеку людства. Така думка впливає не лише з аналізу міжнародно-правових актів, а ґрунтується на тому, що поняття «мир» та «безпека» не можуть співіснувати одне без одного. А тому, якщо наявне застосування збройної сили однією державою щодо іншої, то не лише здійснюється посягання на мир, але, як наслідок, виникає реальна загроза для безпеки людства [2].

З'ясування сутності безпосереднього об'єкта, планування, підготовка або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій зумовлюють потребу проаналізувати зміст і структуру суспільних відносин, які охороняються відповідними нормами. Власне така структура складається з трьох елементів: 1) носії відносин (суб'єкти); 2) предмет, який є первинним, існування відносин чи факторів, які визнають сам факт виникнення й існування зазначеної кореляції; 3) суспільно значуща діяльність (соціальні взаємозв'язки) як сутність відносин [10].

Фактичний зміст аналізованих відносин становить діяльність, спрямовану на збереження миру, запобігання агресивній війні чи воєнному конфлікту. «Стан захищеності су-

веренітету, територіальної цілісності або політичної незалежності забезпечується шляхом ведення переговорів, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду тощо. Домагаючись такого врегулювання, сторони повинні домовитися про такі мирні заходи, які відповідали б обставинам і характеру спору» [11].

Дотримання принципів міжнародного права в частині дружніх відносин і співпраці між державами є запорукою збереження миру. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про оборону України» від 16 грудня 1991 р., (із змінами, доповненнями та новими редакціями), охорона розглядуваних суспільних відносин зводиться також до: прогнозування та оцінки воєнної небезпеки; «... проведення розвідувальної та інформаційно-аналітичної діяльності в інтересах підготовки держави до оборони; ... здійснення заходів у зовнішньополітичній сфері, спрямованих на запобігання збройному конфлікту та відсіч збройній агресії; ... забезпечення готовності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, єдиної державної системи цивільного захисту об'єктів критичної інфраструктури до виконання завдань цивільного захисту в особливий період, зокрема у воєнний час, з урахуванням норм міжнародного гуманітарного права; ... забезпечення охорони державного кордону України та її посилення у разі загострення обстановки, виникнення реальної загрози здійснення збройних та інших провокацій на державному кордоні України; ... забезпечення розвитку воєнної науки, формування науково-технічного і технологічного набутку...» тощо [12].

Якщо один із учасників порушує зазначені обов'язки, то це призводить до розриву соціального зв'язку. Відтак, правила мирного співіснування перестають діяти, оскільки спірні питання та розбіжності між учасниками розглядуваних суспільних відносин вирішуються за допомогою сили чи погрози силою, що власне ставить під загрозу мирне співіснування людства. Таким чином, безпосереднім об'єктом складів злочинів, які полягають у плануванні, підготовці, розв'язуванні та веденні агресивної війни, є міжнародні суспільні відносини з охорони суверенітету, територіальної цілісності або політичної неза-

лежності іншої держави, що унеможлиблює вирішення спірних питань та розбіжностей за допомогою сили або погрози силою [2].

Нарешті, потребує розгляду також і питання щодо безпосереднього об'єкта складу пропаганди війни (ст. 436 КК України), що зумовлює висвітлення змісту і структури суспільних відносин, які поставлені під кримінально-правову охорону. Так, предметом охоронюваних суспільних відносин є інформаційні відносини, які виникають з приводу охорони суверенітету й територіальної цілісності чи політичної незалежності держави, проти якої використовують збройні сили. Носіями таких відносин, з одного боку, виступає держава в особі уповноважених нею органів, а з іншого, – особа, яка здійснює пропаганду війни.

Безпосереднім об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 436 КК України, є суспільні відносини, які виникають з приводу охорони суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави, у сфері здійснення права вільно поширювати інформацію [2].

Висновки

Моніторинг об'єкта складів правопорушень, які полягають у плануванні, підготовці або розв'язуванні агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, веденні агресивної війни або агресивних воєнних дій, засвідчує, що родовим об'єктом аналізованих посягань виступають охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що забезпечують мир та безпеку людства. Безпосереднім же об'єктом складів цих злочинів є міжнародні суспільні відносини з охорони суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави, що унеможлиблює розв'язання суперечливих питань і розбіжностей опосередком застосування сили або погрози силою. При цьому, дії особи мають отримати кримінально-правову оцінку за ст. 437 КК України, якщо наявне планування, підготовка або розв'язування воєнного конфлікту винятково міжнародного характеру [2].

Щодо безпосереднього об'єкта складу злочину, визначеного ст. 436 КК України, то

ним виступають суспільні відносини, які виникають з приводу охорони суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави, у сфері здійснення права вільно поширювати інформацію.

Література

1. Єдиний реєстр досудових розслідувань. URL: <https://erdr.gp.gov.ua/erdr/erdr.web.system.LoginPage.cls?CSPCHD=01d002030000tkkXSC6n7zEu49ppgf0BR9uKOHTFK8DeyHu5AU>.

2. Олійник Х. В. Кримінальна відповідальність за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії (081 «Право»). Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2022. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2022/radaphd/21724/disoliynyk-2.pdf>.

3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. К. 2014. С.882.

4. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х.: Право. 2010; Шевчук А. В., Дякур М. Д. Кримінальне право України (Особлива частина) навч. посіб. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т. 2013; Поповичук В. О. Визначення категорії «злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Часопис Київського університету права. 2015. № 3.

5. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб / С. Г. Волкотруб та ін.; за ред. О. М. Омельчука. К.: Алерта. 2010; Мохончук С. М. Кримінально-правова охорона миру та безпеки людства: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступ. д-ра юрид. наук: 12.00.08, 12.00.11 / наук. конс. В. Я. Тацій. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Х. 2014.

6. Шамара А. В. Система преступлений против мира и безопасности человечества в уголовном законодательстве Украины – их классификация в теории уголовного права. Научный вестник Международного гуманитарного

SUMMARY

The study of criminal liability for committing any criminal offence will be incomplete if we do not consider the issue of «crimes of aggression», acts consisting of planning, preparation or unleashing an aggressive war or military conflict, as well as participation in a conspiracy aimed at committing such acts; waging an aggressive war or aggressive military actions.

The article attempts to monitor certain issues related to the elements of «crimes of aggression».

Examination of the object of a criminal offence and identification of its essence is of paramount importance. In the criminal law doctrine, the scientific debate on this issue remains relevant. There are many scientific concepts of understanding the object of a criminal offence.

Key words: «crime of aggression», planning, preparation, unleashing of an aggressive war, military conflict, waging of an aggressive war, aggressive military actions, object of a criminal offense.

університету. Серія Юриспруденція. 2014. Вип. 11 (2).

7. Мельник М. І. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. М.І.Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид. К.: Юридична думка. 2012.

8. Баймуратов М. О. Міжнародний правопорядок та його роль у функціонуванні правової демократичної державності: правові підходи. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Право». Вип. 2. 2009.

9. Статут Міжнародного воєнного трибуналу, від 8 серпня 1945 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140950__140950.

10. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : монографія. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Х. : Право. 2016.

11. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24 жовтня 1970 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569.

12. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991. № 1932-ХІІ (із змінами та доповненнями станом на 05 червня 2024 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.